GEVHERÎ VE ÂŞIK ÖMER DİVANLARINDA İDEAL İNSANI ORTAYA KOYMA BAĞLAMINDA NASİHATLER

Ar. Gör. Murat VANLI[1]

ÖZET

Gevherî ve Âşık Ömer 17. Yüzyıl Halk şiirinin en önemli temsilcilerindendir. Şiirlerinde sevgilinin vefasızlığından, âşıkların ahvâlinden, rakiplerin ıstırabından ve feleğin acımasızlığından bahseden bu şairler insanı iyiliğe teşvik ve kötülükten men etme adına kişiyi hayra sevk etmek, güzel haslet ve karakterlerle donatmak için bazen şiirlerinin tamamında[2] bazen de mısra aralarına serpiştirdikleri veciz ifadelerde muhataplarına yol göstermek istemişlerdir. Bazen aşığa, bazen sevgiliye bazen de cemiyetin ıslahı için umuma nasihat etmişlerdir. Biz bu çalışmamızda Halk şiirinde yüzyılın iki büyük şairinin manzumelerinden yola çıkarak nasihatlerinin genel bir tasnifini yapıp ideal insan tipini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Gevherî, Âşık Ömer, Halk şiiri, Nasihat, Öğüt.

ADVISES IN THE CONTEXT OF REVEALING IDEAL HUMAN TYPE IN DÎWÂN'S OF GEVHERÎ AND ÂSHIK OMER

ABSTRACT

Gevherî and Âshik Omer are rated among most important represantatives of Folk Poetry. These poets who mentioned about disloyal aspect of love, circumstances of poet-singers, sorrow of competitors and mercilessness of destiny have aimed at guiding of collocutors via succint statements which is available between lines or whole of the poem, to direct the people to goodnes and provide them with good traits and good character, with the intent of prescribing the good and preventing from evil. They have adviced sometimes to poet-singer or beloved, and sometimes to public for improvement of society. In this study we will endeavor to reveal ideal human type by means of clasifying their advises simply on the basis of poem of two great poet of century in the field of Folk Poetry.

Key Words: Gevherî, Âshık Omer, Folk Poetry, Advice, Sermon.

[1] Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Türk İslam Edebiyatı Bölümü, muradvanli15@hotmail.com

[2] Örneğin Âşık Ömer Divânı'ndaki 611, 805, 834, 841, 845, 847, 848, 850, 1196, 1222, 1228, 1253, 1268, 1270 numaralı şiirler tamamen nasihat içeriklidir.

GİRİŞ

Sözlükte iyi niyet sahibini olmak ve başkalarının iyiliğini istemek anlamlarındaki nush kökünden türemiş olan nasihat kelimesi başkalarının hata ve kusurlarını gidermek için gösterilen çaba, iyiliği teşvik ve kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt manalarına gelmektedir. Kişinin faydasına ya da zararına olan faaliyetlerde o kimsenin aydınlatılması ve bu yolda gayret gösterilmesi nasihatin temel işlevidir (Çağrıcı, 2006: 408-409).

Her nasihat olması gerekeni ya da yapılmaması istenileni dile getirmeyi amaçladığından, bu nasihatlerin muhatabı, dinleyicisi ve uygulayıcısı olan kimse de tabii olarak ideal insan adayı olacaktır. Asırlar boyu şairler, Türk şiirinde bir tür adı da olan nasihatnâmelerin dışında[3], âşık-maşuk-rakip üçgeninde şiirlerini yazarken ister bilinçli ister bilinçsizce olsun her neyi anlatıyorlarsa o şeyin ya da kimsenin ideal olanını ortaya koymak istemişlerdir. Bu düşünceden hareketle biz, on yedinci yüzyıl Halk şiiri şairlerinden Gevherî ve Âşık Ömer divânlarını inceledik ve bu nasihatleri dinî-tasavvufî nasihatler, zâhid ve vâize edilen nasihatler, âşığa edilen nasihatler, sevgiliye edilen nasihatler, gönle (şairin kendisine) edilen nasihatler, ölüm ve dünyanın geçiciliği üzerine nasihatler, sosyal ve içtimaî nasihatler, ahlakî nasihatler olmak üzere 8 ana başlıkta toplayıp tasnif ettik. Çalışmamızın sonuç kısmında her iki şairin de ortaya koymak istediği ideal insan tipinin portresini yine onların kalemiyle çizmeye çalıştık.

Hayatı hakkında bilinenler yorum ve varsayımdan öte geçmeyen Gevherî'nin on yedinci yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve 1715'ten sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir. Tanzimat dönemi şairi Ziya Paşa onun adından övgüyle söz ettiğine göre tesiri o zamana dek artarak devam etmiş olsa gerektir (Köprülü, 2004: 177-185). Çalışmamızda Şükrü Elçin'in hazırlamış olduğu divan (Elçin, 1998) esas alınmıştır. Çalışmaya kaynaklık eden ikinci şairimiz Âşık Ömer'dir. Âşık Ömer'in de hayatı ile ilgili bilinenler yetersiz ve sınırlıdır. On yedinci yüzyılın sonlarına doğru dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Asker kökenli şair olan Âşık Ömer aynı zamanda bir zaman hafızlıkla da iştigal etmiştir. Hayatı hakkında bilinenlerin çoğu şiirlerinden yola çıkılarak yapılan değerlendirmelerdir (Ergun, ty.: 5-16), (Köprülü, 2004: 231-242). Çalışmamızda Yakup Karasoy ve Orhan Yavuz'un hazırladığı divân (Karasoy ve Yavuz, 2010) esas alınmıştır.

[3] Nasihatnâmelerle ilgili ayrıntılı için bkz. (Pala, 2006: 409-410)

DİNÎ ve TASAVVUFÎ NASİHATLER

Dinî Nasihatler

Gevherî'de daha az olmak üzere her iki şairde de dinî nasihatler ağır basmaktadır. Âşık Ömer ve Gevherî, kişinin âlemleri var eyleyen Bârî Hudâ için cehd edip emirlerini yerine getirerek kamil bir imana sahip olmasını (AÖ. 514/5); basiret gözünü açıp da kainata nazar etmesini (AÖ. 152/4); dileği var ise Mevla'dan dilemesini (GE. 310/3), (GE. 388/5), Hakk'tan başkasına derdini anlatmamasını (AÖ. 886/5) ve kimseden bir fayda ummayıp maksudu Hudâ'dan talep etmesini (AÖ. 122/4); Mevla'ya sıdk ile dua etmesini (AÖ. 1019/5); Hakk'ın lütfuna muntazır olmasını (GE. 605/3) salık vermektedirler. Aynı zamanda Allah'a ibadet etmesini (AÖ. 580/5), (AÖ. 1253/2) ve ibadeti bırakmamasını (AÖ. 152/5); salih ameller işlemesini (AÖ. 215/5); namaz kılmasını (AÖ. 494/5), (AÖ. 985/3); oruç tutmasını (AÖ. 707/3); gözü görüp eli tutmaktayken vaktini zayi etmeyip zekat vermesi ve hacca gitmesini (AÖ. 90/4); Kur'ân ile amel etmesini (AÖ. 373/5) ve Kur'ân'a muhalif söz söylememesini (AÖ. 1222/1); Cenâb-ı Hakk'ı zikr eylemesini (GE. 473/5), (AÖ. 580/11), (AÖ. 806/5), (AÖ. 902/5), (AÖ. 1019/5), (AÖ. 1160/5), (AÖ. 1251/3), (AÖ. 1395/5), (AÖ. 360/1) ve zikri giderek artırmasını (AÖ. 90/3); Rahman'dan rahmet bulmak için ona can u dilden tapmasını (AÖ. 154/3); farzı sünneti eda edip beyhude işlerden tövbe etmesini (AÖ. 1253/2); ecel gelmeden nasuh tövbesi etmesini (AÖ. 153/1), (AÖ. 1070/1); tövbekâr olmasını AÖ. 574/2, tövbe istiğfarı dilinden düşürmemesini (AÖ. 1123/5); tevekkül köşesine ihlasla yaslanmasını (AÖ. 121/5), (AÖ. 75/5); Hakk'a kalpten tevekkül etmesini (AÖ. 120/1), (AÖ. 86/3), (AÖ. 122/4), (AÖ. 260/2); tevekkül eteğini tutmasını (AÖ. 503/2), (AÖ. 1252/3) ve can ile tenini tevekküle bend etmesini (AÖ. 1252/5); Allah'ın verdiği nimetlere şükr etmesini (AÖ. 301/1), (AÖ. 580/11), (AÖ. 1134/1), (AÖ. 1251/3); Huda'nın hikmetini ve kudretini tefekkür etmesini (AÖ. 1251/3), Hakk'ın ihsanının fikr etmesini (AÖ. 580/11); Allah'ın rahmetinden ümidi kesmeyip (AÖ. 1123/5) Settar'ın dergahına yüz sürmesini (AÖ. 996/3); nefsine mağrur olmamasını (GE. 537/4); nefse uyup Allah'a isyan etmemesini (AÖ. 173/39); (AÖ. 805/5); nefsini idrak (AÖ. 201/4) ve ıslah (AÖ. 1046/5) etmesini; (AÖ. 1196/5); nefs devine aldanmamasını (AÖ. 611/5) ve nefs ejderini zabt u rabt altına almasını (AÖ. 689/2); nefs-i emmareye uymamasını (AÖ. 1268/3), (AÖ. 1268/5) (AÖ. 1384/4); şeytanın vesvesesine aldırış etmemesini (AÖ. 848/3), (AÖ. 1444/4); kendisini nefs ve şeytanın incitmesinden muhafaza etmesini (AÖ. 374/2); Resul'ün kavlini tutup sünnetine tabi olmasını (AÖ. 1253/1), (AÖ. 174/4) ve ashabının kıblesine uymasını (AÖ. 149/1); şefaat hususunda hâlini Huda'nın Mustafa'sına arz etmesini (AÖ. 1251/5); imanını zedeleyebilecek olan küfür içindeki kimsenin yanında durmamasını (AÖ. 374/4); günahtan kaçınmasını (AÖ. 1268/1); din ve iman aynasının pasını silmesini (AÖ. 574/3); sahip olduğu ilmi gözünde büyütmemesini (AÖ. 525/2) ve ilmi ile âmil olmasını (AÖ. 539/3); Hakk'ın nimetini yerken müşrik

olmamasını (GE. 67/3); zamanı uykuyla geçirmemesini (AÖ. 325/2) öğütlemektedirler.

Ayrıca Âşık Ömer, konusu Cuma gününün ehemmiyeti ve fazileti olan şiirlerinde muhatabını cuma günü gaflet uykusundan uyanarak günahlara tevbe etmeye (AÖ. 1070/1); tazarru eyleyip yüzü Hakk'ın dergâhına sürmeye (AÖ. 1071/2); câmi içerisinde Hakk'a münacat etmeye (AÖ. 1070/4); gereksiz konuşmamaya ve vaktini değerlendirmeye (AÖ. 1071/3) davet etmektedir.

Tasavvufî Nasihatler

Kuran-ı Kerim'i Hz. Resulullah gibi yaşamaya çalışmak, batınî fıkıh (Cebecioğlu, 2014: 475), kötü huyları terk edip güzel huylar edinmek, kamil insan olup Hakk'a ermek (Uludağ, 2001: 345) gibi manalara gelen tasavvuf Müslüman milletlerin edebiyatlarında kalıcı izler bırakmıştır. (Mengi, 2007: 37). Gevherî'de tasavvufî öğelerin izlerine pek rastlanılmasa da bir halk şairi olmasına rağmen Âşık Ömer'de tekke edebiyatı temsilcilerinin kullandığı kadar tasavvufî terim ve remizlerin kullanımı oldukça yaygındır. Bu nedenle tasavvufî nasihatler Âşık Ömer Divânı'nda daha ağır basmaktadır. Âşık Ömer nasihatlerinde ârifin ibn-i vakt olup anın kıymetini bilmesini (GE. 809/4); ârifin kalbine girilmesini (AÖ. 111/5); kişinin ârif-i ibillâh olup zâtını fehm eylemesi gerektiğini (AÖ. 173/6); ârif olup selâmete erilmesini (AÖ. 1196/5); dervişe hor bakılmamasını (AÖ. 897/1); üstâda ve pîre hizmet edilmesini (AÖ. 389/3); irfan meclisinde yer edinilmesini (AÖ. 111/5); kalp pusulasının silinip temizlemesini (AÖ. 86/3); gönül aynasının mâsivâ pasından arındırılmasını (AÖ. 195/1), (AÖ. 319/3), (AÖ. 353/3); mâsivâdan el çekilerek tarikat semtinin tutulmasını (AÖ. 345/2); kâmillerin pendinin tutulmasını (AÖ. 184/1), (AÖ. 1268/1); 'men aref' sırrına vâkıf olunmasını (AÖ. 498/33); taalluk mâsivâsının bertaraf edilip ledünnî ilmin anlaşılmasını (AÖ. 238/2); mâsivâdan el çekilip kalbin arındırılmasını (AÖ. 498/33), (AÖ. 319/3), (AÖ. 345/2), (AÖ. 350/2), (AÖ. 452/1), (AÖ. 667/4), (AÖ. 805/1); bir mürşidin eteğinin tutulmasını ve tekkesinde uzun yıllar hizmet edilmesini (AÖ. 559/2); ehl-i dil kâmillere söz atılmamasını (AÖ. 1222/2); marifet tahsil edilmesini (AÖ. 498/4) fakat marifet yoluna taklit ile girilmemesini (AÖ. 459/14); sivânın (GE. 490/5), dünyanın (AÖ. 137/1), (AÖ. 195/3), (AÖ. 652/2), (AÖ. 1196/4), (AÖ. 996/6) mâsivâ taallukunun nakşının (AÖ. 137/2) ve cânâna ermek için cânın (AÖ. 1067/1) terk edilmesini yani gönülden çıkarılmasını, bâkî saadet bulabilmek için vahdet köşesinin bulunmasını (AÖ. 580/13); 'küntü kenz' sırrının bilinmesini (AÖ. 184/1); 'lâ ve illâ' dan geçip kâmillerin kurbânı olunmasını (AÖ. 1046/6); taalluktan el çekilmesini (AÖ. 1111/3); marifet tahsil eyleyip dört kapıdan girilmesini (AÖ. 1413/5); fakr ehlinin duasının alınmasını (AÖ. 195/4) dile getirmektedir.

ZÂHİD ve VAİZE YÖNELİK NASİHATLER

Lügat manası zühd ve takva ile meşgul muttaki kimse (Sami, 1317: 680) demek olan zâhid, şiir dünyasında dinî konularda anlayışı kıt, her işin dış kabuğunda kalıp içine nüfuz edemeyen daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmış riyakar kimse olarak telakki edilir (Pala, 2007:488). Her iki şair de genel olarak zâhidi sevgisinden ötürü âşığı kınamaması ve âşığa boş yere tan etmemesi (AÖ. 278/2), (GE. 379/1), (GE. 491/1), (AÖ. 278/2), (AÖ. 584/2), (AÖ. 586/1); gaflet uykusundan uyanması (AÖ. 1412/1); ten gözünü dünyaya tapanlar gibi açıp da cân gözünü gaflette bırakmaması (AÖ. 99/2); gönül incitmekten kaçınması (AÖ. 231/1) ve gönül aynasına kem bakmaması (AÖ. 232/3); sahte olan kişiliğini aşk ateşiyle pişirip tam ayar etmesi (AÖ. 200/2); riyayı terk etmesi (AÖ. 88/3), (AÖ. 610/4); harabat ehlini ayıplamaması ve kâmil üstâd olmadan üstâda karşı söylememesi (AÖ. 1270/1); zühdüne mağrur olmaması (GE. 874/5); kalbini Mevlâ ile temizlemesi (AÖ. 834/1) ve onun zikriyle arındırması (AÖ. 834/1); cenneti arzu etmemesi (AÖ. 171/2) gibi hususlarda uyarmaktadır. Lügat manası vaaz edip dinî öğütlerde bulunan) vaiz de (Devellioğlu, 2006: 1133) zâhid tipi gibi şairlerin hoşlanmadığı bir kişilik olarak şiirlerde yerini almıştır. Çünkü o da dinin dış kabuğuyla oyalanıp durmaktadır (Pala, 2007: 407). Âşık Ömer'in vaizle ilgili nasihati olmamakla birlikte Gevherî şiirlerinin üç yerinde vaize derununda olan nârı bilmeden âşığı kınamamasını (GE. 379/1); âşığa nasihat etmeyi bırakmasını (GE. 870/1); ayıplamayı bırakıp kendi takvasıyla meşgul olmasını (GE. 743/3) salık vermektedir.

AŞIĞA EDİLEN NASİHATLER

Aşığa edilen nasihatlerde Gevherî'nin üstünlüğü dikkat çeker. Fakat Âşık Ömer de ondan geri kalmaz. Her iki şair de âşığın zamane dilberine aldanmamasını (GE. 471/4); bivefa (AÖ. 28/1) ve hercai (GE. 231/2), (GE. 312/2), (GE. 324/3), (GE. 568/3), (GE. 871/2) sevgiliye meyl edip ona bağlanmamasını (GE. 871/2); sevgilinin iltifatına aldanmamasını (GE. 851/3); vefasız sevgilinin peşinde ömrünü tüketmemesini (AÖ. 28/4); çektiği elemler karşısında sabr etmesini (GE. 808/3); aşkın açtığı yaralar için ya sabır ya da sefer etmesini (AÖ. 238/4); (sevgiliye) yalvarı görmesini (GE. 796/5), ayrılık ateşinden kurtulmak için hâlini sırlara vâkıf olan Sübhân'a arz etmesini (AÖ. 668/5) ve ona yalvarmasını (GE. 188/4); sevgilinin ziyaretine abdestsiz yani göz yaşı dökmeksizin gitmemesini (AÖ. 652/4); aşk dârını Mansur gibi elden bırakmamasını çünkü bu sayede sevgiliye kavuşacağını (GE. 851/5) öğütlemektedir.

Başını aşk meydanına koymayanın kendisinde aşk eserini bulamayacağı (AÖ. 689/2); bu dünyada taç ve tahta meyledenin hüsran, aşka meyledenin handan olacağı (AÖ. 353/2); aşk yolunda kul ve kurban olmayanın vuslata eremeyeceği (AÖ. 669/3); vuslata ermek isteyen âşığın Mansur gibi dârdan geçmesi gerektiği (AÖ. 292/1);

kamil âşık olmak için aşkın bahrine dalmanın lüzumu (AÖ. 442/4), aşkın bahrine dalmak isteyenin de hikmet ilmini öğrenmesi gerektiği (AÖ. 1275/4); âşık-ı sadık olanın başka işleri terk etmesi (AÖ. 1036/3) ve kendini bu yola teslim edemeyecek olanın aşk yoluna girmemesi (AÖ. 1272/2) gerektiği de âşıklık için edilen nasihatlerdir.

SEVGİLİYE EDİLEN NASİHATLER

Şiirlerde cân, cânâne, mahbûb, dilber, hûb vs. olarak tavsif edilen sevgili Klasik şiirde olduğu gibi halk şiirinde de baş karakterdir. Âşığa acı ve ıstırap verir, ona cevr u cefa eder. Âşığını sürekli ağlatır ve üzer. Tok gözlü, müstağni, nazlı ve ulaşılmazdır. Gevherî ağırlıklı olmak üzere her iki şair de sevgili için oldukça fazla nasihat etmiştir. Sevgilinin âşığa hışım ile bakmamasını (GE. 503/3); ağyarı yâr eylememesini (GE. 787/1); hasretiyle âşığın sinesini yakan sevgilinin Hudâ'dan korkmasını (GE. 41/2); Hakk'ı bir biliyorsa (GE. 133/1) ve seviyorsa (AÖ. 96/3), güzel başı için (GE. 191/1) ve aziz başı için (GE. 270/4), (GE. 410/4) âşığını eller içinde ağlatmamasını (GE. 31/2); âşığını ağlatanın berhudar olamayacağını (GE. 619/1); âşığını ağlatanın gülmeyeceğini (GE. 730/4); pendini dinlerse çok büyük sevap işlemiş olacağını (GE. 76/2); âşığına merhamet etmesini (GE. 787/2), (GE. 585/3), (GE. 787/2); âşığını gönlünden çıkarmamasını (GE. 249/3); ikrarında durmasını (GE. 877/3); edepsiz kimselerden sakınmasını (AÖ. 236/3); âşığının hatırını gözetmesini (GE. 121/3) ve onu kırmamasını (GE. 144/4); ara sıra insafa gelip âşığına lutf etmesini (GE. 56/4), (GE. 273/4), (GE. 580/1); âşığına verdiği sözü inkâr etmemesini (GE. 787/5), âşığının gizli sırrını mahrem olmayana bildirmemesini (GE. 269/3), (GE. 333/4),(GE. 390/3), (GE. 524/4); elleri kendisine güldürmemesini (GE. 707/2); güzelliğini illa ki gösterecekse gevherin kıymetini yalnızca gevher-fürûş bilebileceğinden sarrafa göstermesini (GE. 147/2); âşığı visalinden mahrum etmemesini (GE. 260/3); namahreme açılmamasını (GE. 817/3) ve yâr olmamasını (GE. 269/3); âşığına tegafül göstermemesini (GE. 205/1); âşığına tebessüm eylemesini (GE. 205/1) ve güler yüz göstermesini (AÖ. 393/1); âşığını unutmamasını (GE. 798/1); ağlayıp kahırlanarak gül benzini soldurmamasını (GE. 524/3); âşığının âhının şiddetinden sakınmasını (GE. 142/3), (AÖ. 270/5); Allah ile arasında perde olmadığı için mazlumun âhından sakınmasını (GE. 873/1); diline beddua almamasını (GE. 64/3); bakışlarıyla âşığın canına kıyıp da kanına girmemesini (GE. 426/4); âşığa bühtan etmemesini (GE. 881/6); âşığa cevretmemesini (GE. 172/2), (GE. 172/3), (GE. 286/4), (GE. 366/2); âşığına cefalar etmemesini (AÖ. 20/1), (GE. 56/2), (GE. 147/4), (GE. 202/1), (GE. 263/3); cefalar edip de âşığın kalp aynasını kırmamasını (GE. 852/3); âşığına cefa edene Habibullah'ın şefaat etmeyeceğini (GE. 633/2); âşığını nâr-ı firkatte koymamasını (GE. 136/1); yüzünün güzelliğinin parlaklığının geçeceğinden gâfil olmamasını (AÖ. 33/3); güzelliğine mağrur olmamasını (GE. 121/2), (GE. 248/3) (GE. 269/4), (GE. 292/2), (GE. 361/3), (GE. 541/1), (GE.

782/3), (AÖ. 717/2), (AÖ. 961/4), (AÖ. 1322/2) ve güzelliğinin bir gün geçeceğini bilmesini (AÖ. 33/3), (AÖ. 213/2); vakur olmasını hoppa olmamasını (AÖ. 16/3), âşığına kin gütmemesini (AÖ. 32/4); gönlünden kibri çıkarmasını (AÖ. 875/3); âşığa ettiğinin yanına kalmayacağını bilmesini (GE. 205/3), (GE. 509/3), (GE. 519/2); göz ucuyla bakarak da olsa âşığına lütfetmesini (GE. 286/2), (GE. 370/3); kendisini lütfuyla sevindirmesini (GE. 50/1); rakibe meyletmemesini (GE. 395/3); rakibin yanına varmamasını (AÖ. 214/5), rakibi yanından kovmasını (GE. 260/3) hatta kelp rakibe aman vermeyip onu öldürmesini (GE. 178/3); karşılaştıklarında Mevla'nın selamını âşıktan esirgememesini (GE. 303/1); âşığı lütfuyla şad etmesini (GE. 198/2), güzelliğinin zamanının geçeceğini ve böyle mahbûb kalmayacağını (GE. 268/1), (G. 367/3) bu yüzden güzelliğiyle mağrur olmamasını (GE. 541/1) öğütlemekte ve güzellik defterinden adının elbet bir gün silineceği hakikatini (GE. 725/5) bildirmektedirler.

GÖNLE EDİLEN NASİHATLER

Âşık Ömer ve Gevherî tecrîd sanatından[4] istifade ederek gönüllerine yani kendilerine nasihat etmişlerdir. Gönlün Hakk'ın kapısına razı ise başka bir yola gitmemesini (AÖ. 847/3); Hakk'ın kudretini anlamasını (AÖ. 1046/1); Mevlâ'yı bulmasını çünkü Leylâ'ya gerek kalmadığını (AÖ. 1423/3); cahilin karşısında sükut etmesini (AÖ. 1270/3); saadet isterse evveli melâmet sonu nedamet olan aşk atına binmemesini (AÖ. 908/4); menzil-i alaya varabilmek için aşk şehrine kadem basmasını (burada kastedilen İlâhî aşktır) (AÖ. 1046/3); menzile ermek için de aşk atına binmesini (AÖ. 1423/4); ruha ferahlık isterse bu hâristân-ı âlemden geçip dâr-ı bekâ gülzârını istemesini (AÖ. 154/1); mahşer günü cehennemden gâfil olmamasını (AÖ. 845/4); dünyanın zevkine aldanmamasını (AÖ. 309/1); sadık bir dost bulmasını (GE. 716/1); mal mülk ile mağrur olmaması (AÖ. 847/3); hevâdan el çekmesini (AÖ. 805/5); başını hırkaya çekip vahdet etmesini (AÖ. 110/1); yer altında yatan ölülere bakıp ibret almasını (AÖ. 841/1); Hudâ'ya tevekkül etmesini (GE. 30/4); merd oğlu merd ile görüşmesini (GE. 297/2); nân u nimet hakkını bilmeyenlerden nefret etmesini (AÖ. 110/2); seyrana çıkan dil-rubâların kendisini Mansur gibi ber-dâr etmelerinden sakınmasını (GE. 409/1); malı mülkü olanları kıskanmamasını (AÖ. 93/3); kulun kısmetini veren Celîl olduğu için kısmet hususunda melîl olmamasını (GE. 96/4), (GE. 213/5), (GE. 497/2); ehl-i ırz dilbere gönül vermesini (GE. 724/1); azdırıcı nefse uymamasını (AÖ. 154/5), (AÖ. 465/1); aşkın pervanesi olmasını (GE. 716/1); mal sahiplerini kıskanmamasını (AÖ. 93/3); sıdkını Mevla'ya bağlamasını (GE. 40/3); sadakat ehli bir dost bulmasını (GE. 716/1); kendisini sevmeyenden uzak durmasını (GE. 30/1), (GE. 213/3); mutlu olmak istiyorsa güzel sevmemesini (GE. 235/4); kurtuluşun anahtarı olan sabra tutunmasını (GE. 851/4); başını hırkaya çekip vahdet

[4] Tecrîd sanatı şairin kendisini ayrı bir kimse gibi düşünerek kendisine hitap etmesidir (Külekçi, 2005: 160). Gönülden de mecaz-ı mürsel yoluyla yine şairin kendisi kastedilmiş olmaktadır.

etmesini (AÖ. 110/1), (AÖ. 397/2), (AÖ. 1228/1); özünü bilmeyenlere söz söylememesini (AÖ. 14/1); şad olmasını (GE. 483/3); kimseye hâlinden şikayet etmemesini (AÖ. 850/2); açılmış güldense gonca güle meyl etmesini (GE. 373/2); melül olmamasını (GE. 213/5); Huda'dan ümit kesmemesini (GE. 102/2); tarik-i müstakime girip Cerrâhî[5] olmasını (AÖ. 1046/5); tevbe istiğfar etmesini (AÖ. 354/1); ümitsiz olmamasını (AÖ. 667/5); Hakk'ın yoluna salik olup (AÖ. 90/3) yoldan çıkmamasını (GE. 890/3); doğru yola girmeyi istiyorsa mâsivâ nakşından vazgeçmesini (AÖ. 350/2) arzu etmişler ve bu minval üzere kendilerine nasihat etmişlerdir.

ÖLÜM ve DÜNYANIN GEÇİCİLİĞİ ÜZERİNE NASİHATLER

Âşık Ömer ve Gevherî dünyanın varlığına aldanılmamasını (AÖ. 374/2), (AÖ. 586/4); dünya için kimseyle mücadele edilmemesini (GE. 80/4); bu cihanın bâki sanılmamasını (GE. 319/3) ve zevkine aldanılmamasını (AÖ. 309/1); dünyaya gönül bağlanmamasını (AÖ. 349/1), (AÖ. 384/4); yalancı dünyaya aldanılmamasını (AÖ. 374/2), (AÖ. 580/1), (AÖ. 586/4); dünyanın nakşına süsüne meyl edilmemesini (AÖ. 611/5); ziynetine aldanılmamasını (AÖ. 834/4); hilesine kanılmamasını (AÖ. 1253/5); yer altında yatanların ahvâline bakıp ölümden ibret alınmasını (AÖ. 260/4), (AÖ. 333/4), (AÖ. 611/4), (AÖ. 806/5); ölmeden evvel varılacak yer için sabah akşam çalışılmasını (AÖ. 154/1); ölümden gafil olunmamasını (AÖ. 319/3), (AÖ. 354/4) (AÖ. 361/4), (AÖ. 373/5); ölümden ibret alınmasını (AÖ. 841/1), (AÖ. 847/3), (AÖ. 1196/1); ölümden kaçılamayacağını (AÖ. 845/2), (AÖ. 845/3), (AÖ. 1181/2), (AÖ. 1196/3); ecel gelmeden nasuh tövbesi edilmesini (AÖ. 153/1) öğütlemektedirler.

SASYAL ve İÇTİMAÎ NASİHATLER

Âşık Ömer, Divân'ının 435. şiirinin tamamında borç para verenin düşeceği durumları ironik bir üslupla âdeta resm etmiştir. Kırmızı kesenin dibini deleyim dersen ödünç akçe ver (AÖ. 435/1); bu dünyada iyi dost değil de düşman olayım dersen ödünç akçe ver (AÖ. 435/2); bir insanın iyisini kötüsünü bileyim dersen ödünç akçe ver (AÖ. 435/3); başına belayı kendi elin ile getirmek istersen ödünç akçe ver (AÖ. 435/4); günde yüz bin kere canına cefa kılayım dersen ödünç akçe ver (AÖ. 435/5); hâkim kapılarında sürünmek istiyorsan ödünç akçe ver (AÖ. 435/6), diyerek yaşadığı zamanda kişinin hiç kimseye borç vermemesini salık vermektedir. Bundan başka pîr ü peder pendini tutmayanın Allah'ın sözünü dinlemeyen Âdem Peygamber'in cennetten çıkması gibi bir netice vereceğini (AÖ. 184/1); yapılacak işlerin bilenlere danışılmasını (GE. 297/2); dostun kötü günde kendisini göstermesini (GE. 105/4); eski düşmanın

[5] Halvetiye-Ramazaniye tarikatının Nureddin Cerrahi'ye nispet edilen bir koludur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yola, 1996: 416-420)

dost olacağının sanılmamasını (GE. 214/2); dosta muhtaç olunmamasını (AÖ. 120/5); herkesle dost olunmamasını (AÖ. 238/5) dile getirmektedir.

AHLAKÎ NASİHATLER

Kişinin benliği terk etmesi (AÖ. 498/11), (AÖ. 1023/5), (AÖ. 1067/1); enâniyeti terk eyleyerek râh-ı Hakk'a girmesi (AÖ. 1046/2); kalbini buğz u hasetten temizlemesi (AÖ. 503/2); kendini cahile bend etmemesi (GE. 238/3), cehaletini terk etmesi (AÖ. 367/2); câhilin yanında sükut etmesi (AÖ. 1270/3); derdini hiç kimseye açmaması (AÖ. 120/1), açacaksa da ehil olanlara açması (AÖ. 433/1); fırsatı kaçırmaması (AÖ. 154/3); kalbi ifsat edecek olan fasık ile beraber olmaması (AÖ. 563/2); gaflet uykusundan uyanması (GE. 302/4), (AÖ. 559/4), (AÖ. 707/1), (AÖ. 805/1), (AÖ. 850/1), (AÖ. 1392/5) ve gafil olmaması (GE. 648/1), (GE. 648/2), (GE. 704/1), (GE. 704/2), (GE. 704/4), (GE. 704/5), (AÖ. 33/3), (AÖ. 154/1), (AÖ. 195/3), (AÖ. 301/5), (AÖ. 319/3), (AÖ. 354/4), (AÖ. 361/4), (AÖ. 373/5), (AÖ. 468/5), (AÖ. 845/4), (AÖ. 1025/2), (AÖ. 1196/4), (AÖ. 1323/3), (AÖ. 1412/3); hiç kimseye hor bakmaması (AÖ. 99/5), (AÖ. 848/4); mağrur olmaması (AÖ. 353/2), (AÖ. 360/3), (GE. 497/3) (AÖ. 360/3); güler yüzlü olması (AÖ. 611/4); kalbini buğz ve hasetten temizlemesi (AÖ. 503/2); mal için hırsa kapılmaması (AÖ. 90/4); Hak yapısı olan gönlü incitmemesi (AÖ. 1126/4); adını hayırla yâd ettirmesi (AÖ. 1270/3); herkese yakın olmayıp (GE. 471/4) hayırlı kimselerle konuşması (GE. 412/3), (AÖ. 393/3); âşinâdan sakınması (AÖ. 184/4); bu dünyada mutlu olabilmek için ehl-i dil kâmillerle sohbet etmesi (AÖ. 842/3); kadrini bilenlerle ülfet etmesi (AÖ. 110/3) ve cahil ü nadanlarla ülfet etmemesi (AÖ. 842/3); nakısın sözünü dinlememesi (AÖ. 1376/1); kalbini kibirden arındırması (AÖ. 667/1); sırrını kâmil insanlara açıp nadana açmaması (GE. 187/3), (GE. 581/1), (GE. 704/4), (AÖ. 109/1), (AÖ. 1017/4), (AÖ. 1276/2); hatta kimseye açmayıp (AÖ. 79/5), (AÖ. 598/1), (AÖ. 701/4) kalbinde saklayarak (AÖ. 802/2), âleme duyurmaması (AÖ. 1025/2); az ile kanaat etmesi (GE. 789/2); kanaat gözünü açması (AÖ. 120/1); çok isterken eldeki azın da gitmemesi için Mevla'nın verdiğine kanaat etmesi (AÖ. 1300/3); hasmı karınca da olsa onu aslan gözetmesi (AÖ. 99/4); dostu dosttan ayıran münafığın hilesinden sakınması (AÖ. 270/5); kimsenin minneti altında kalmaması sadece dergâh-ı Hakk'a sür sürmesi (AÖ. 110/5); nimete münkir olmaması (AÖ. 373/1); bu dünyada münafıktan sakınması (AÖ. 1050/1) ve ondan gâfil olmaması (AÖ. 1050/2); sıdk limanından ayrılmaması; (AÖ. 86/4); sözünde durması (GE. 45/4); sabr etmesi (AÖ. 86/4), (AÖ. 121/1), (AÖ. 1252/1); gönlündeki benlik duygusunu sabırla def etmesi (AÖ. 121/5);, sükutu tercih etmesi (GE. 439/3); verilen sözden dönmemesi (GE. 453/4); kimsenin kalbini söz ile incitmemesi (AÖ. 1126/4); alçak gönüllü olması (AÖ. 99/6); kimseyi çekiştirmemesi (AÖ. 701/4); yalan söylememesi (GE. 429/3); kibirlenmemesi (AÖ. 667/3); Hakk'tan ümidi kesmemesi (AÖ. 141/4); kötülük edenin aslında kendisine edeceği (GE. 324/3), (AÖ. 184/2), (AÖ. 1263/4) bu yüzden kimseye kötülük

etmemesi; hiç kimsenin kusurunu gözlememesi (AÖ. 1046/6); başkasının ayıbını görürse bin bir ayıbı örten Allah'a bakıp ibret alarak ayıplarını yüze vurmaması (AÖ. 848/4) öğütlenmiştir.

SONUÇ

Âşık Ömer Divân'ında yer alan 1455 şiir ve Gevherî Divanı'nda yer alan 900 şiir olmak üzere toplam yaklaşık 2500 şiirin incelenmesi neticesinde şairlerin dinî yaşantıdan içtimaî yaşama, ahlakî değerlerden ölüme kadar geniş bir çerçevede muhataplarının neleri yapıp nelerden sakınmaları gerektiğine teşbih, temsil ve telmih gibi söz sanatlarını da kullanarak dile getirdiklerine müşahit olunmuştur. Bu nasihatlerden dinî-tasavvufî, ahlakî ve sevgiliye yönelik olanlar ağır basarken ölüm, dünyanın geçiciliği ve içtimaî yaşamla ilgili olan nasihatlerin sayıca az olduğu tespit edilmiştir.

Bu nasihatler, ideal insan tipini de gün ışığına çıkarmıştır. Bu nasihatler ışığında: Kamil imana sahip, basiret gözü açık, dileği varsa Mevla'dan dileyen, kimseden bir fayda ummayan, derdini Hakk'tan başkasına anlatmayan, Mevlâ'ya sıdk ile dua eden, Hakk'ın lütfuna muntazır olan, Allah'a sürekli ibadet edip ibadeti hiç bırakmayan, salih ameller işleyen, namaz kılan, oruç tutan, zekat verip hacca giden, Kur'an ile amel eden, Kur'an'ın emir ve nehiylerine muhalif söz söylemeyen, Allah'ı zikreden ve zikrini gün geçtikçe artıran, Allah'a can u dilden tapınan, boş işlerden yüz çevirip farz ve sünneti eda eden, ecel gelmeden tövbekâr olup sürekli tövbe ederek tövbe istiğfarı dilinden düşürmeyen, tevekkül eteğine sımsıkı sarılan ve tevekkül köşesine yaslanan, Allah'ın verdiği nimetlere şükr eden, Allah'ın hikmetini ve kudretini tefekkür eden, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyip onun dergâhına yüz süren, nefsini bilen ve ona mağlup olmayan, nefsini idrak ve ıslah edip ona aldanmayan, şeytanın azdırmasından kendini muhafaza eden, peygamberin kavlini tutup sünnetine tabi olan, yıldız mesabesinde olan ashabının yolundan giden, imanını zedeleyebilecek kimselerin yanında durmayan, günahtan kaçınan, ilmiyle mağrur değil âmil olan, en kıymetli günlerden bir gün olan cumayı boş geçirmeyip Allah'a münacat ve ibadetle geçiren, gereksiz konuşmayan, ibn-i vakt olup vaktini değerlendiren, dervişlere ve velilere hor bakmayan, üstâda ve pîre hürmet eden, bir mürşidin eteğini tutup uzun yıllar tekkesinde hizmet eden, kâmillerin pendini tutan, gönül aynasını mâsivâ pasından arındıran, cânâna vasıl olabilmek için dünyayı masiva taallukunun nakşını ve hatta cânını terk eden, fakr ehlinin duasını alan, cân gözünü açan, gönül incitmekten kaçınan, riyayı terk eden, zühdüyle gururlanmayan, kalbini Allah ile temizleyen ve onun zikriyle parlatan, cenneti değil Hakk'ın rızasını arzu eden, hercai ve vefasız sevgiliye gönlünü kaptırmayan, sevgiliye kavuşmak için aşkın dârına seve seve giden, aşk yolunda kul ve kurban olan, hikmet ilmini öğrenip aşkın bahrine dalan, maksada ulaşmak için aşk atına binen, dünyanın zevkine aldanmayan, kimseye halinden şikayet etmeyen, Allah'tan ümit kesmeyen, dünyanın malına güzelliğine ve ziynetine

aldanmayıp dünya için kimseyle mücadele etmeyen, ölümden gafil olmayıp ölmeden evvel ahireti için çalışan, benliği terk eden, kalbini buğz ve hasetten temizleyen, cahili ve cehaleti terk eden, gaflet uykusundan uyanan, Hak yapısı olan gönlü incitmeyen, kimseye hor bakmayan, mal için hırsa kapılmayan, sırrını nadana açmayıp kamillerle paylaşan hatta kalbinde saklayan, az ile kanaat eden, münafığın hilesinden sakınan, yalan söylemeyen, kimseye kötülük etmeyen, hiç kimsenin kusurunu görmeyen, ikrarında duran, edepsizlerden sakınan, hercai olmayıp vakur olan, güzelliğine mağrur olmayıp bu güzelliğinin kendisinde emanet olduğunu bilen kimse ideal insandır.

KAYNAKLAR

CEBECİOĞLU E. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto.

ÇAĞRICI, M. (2006). "Nasihat". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C. 32. (ss. 408-409). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

ERGUN, S. N. (TY.). *Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri.* Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi.

KARASOY, Y. ve YAVUZ, O. (2010). *Âşık Ömer Divânı.* Konya: İnci Ofset.

KÖPRÜLÜ, F. (2004). *Saz Şairleri.* Ankara: Akçağ.

KÜLEKÇİ, N. (2005). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar.* Ankara: Akçağ.

MENGİ, M. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Tarihi, Metinler.* Ankara: Akçağ.

PALA, İ. (2006). "Nasihatnâme". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C. 32. (ss. 409-410). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

PALA, İ. (2007). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü.* İstanbul: Kapı.

SAMİ, Ş. (1317). *Kâmûs-ı Türkî.* İstanbul: Çağrı.

ULUDAĞ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Kabalcı.

YOLA, Ş. (1993). "Cerrâhiyye". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 7. (s. 416-420). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.